

Тисячі рук
Під штурмом
Спорудних просторів.
Буває будівлями
клекіт.

хаос...

Он молота стиснув
Колишній матрос,
Здригнулися під вдаром підпори.
То знов пронесеться
Шалений акорд
Металургійних заводів.
У темпах буває
Приглушено порт,
У сотні

нових

небозводів.

МИХАЙЛО ГОПТА

В КУЗНІ

Підкладіть вугілля в горно,
Роздувайте міх,
Хай повисне дужим гроном
Металевий сміх.
Тільки іскри—
бризком,

блиском.

Тільки молот —

дужим тиском

Забиває дух,

— Ух-х!

клекіт

бух —

Забиває дух.

Г'ех ударю я, ударю.

На мільйони гін!

В щиро-пламенному гарті
Стоголосий тімн.

Гімн труду!

Залізу!

Сонцю!

І степам привіт!..

Загорілі милі лица...

І на чолах піт.

Серп,

Зоря,

Чорнозем,

Молот—

Буйний — спів —

віків.

Дужий молот

дзвоном мовить

На ковадлі днів.

Ех,

да ех

який я юний

В цю веселу мить.

До робочої комуні —

Сміх і спів —

тремтить.

Тільки ритми —

в'ються,

б'ються.

Тільки повінь сонця

лється

Через вінця, через край.

Як вітрів — розмай.

Творчий ранок —

май!

Крок за кроком —

до комуні.

До комуні йдем—

В щиро-пламенному гарті
Стоголосий гімн.
Гімн труду!
Залізу!

Сонцю!

І степам привіт!..
Загорілі милі лица...
І на чолах піт.
Серп,

Зоря,

Чорнозем,

Молот—

Буйний — спів —
віків.

Дужий молот
дзвоном мовить
На ковадлі днів.

Ех,

да ех

який я юний

В цю веселу мить.
До робочої комуні —
Сміх і спів —
тремтить.

Тільки ритми —
в'ються,

б'ються.

Тільки повінь сонця
ллється

Через вінця, через край.
Як вітрів — розмай.
Творчий ранок —
май!

Крок за кроком —
до комуні.

До комуні йдем—

М. МАЙСЬКИЙ

ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ

Сценарне лібретто ¹

I

До шахти «Буйної» прибув новий парткерівник і дізнався про жахливі речі. Шахта «Буйна», що мала минулого року 120% виконання промплану, має зараз лише 63%. Особливо вразило партсекретаря, що сусідня шахта «Тиха» ось уже півтора роки невпинно виконує 100% промплану.

Обізнання із станом шахти «Буйної» довело цілковиту відсутність керівництва та занепад труддисципліни, що межує з розкладом.

Низка зарубних машин стоять засипані в лавах. Купи відбійних молотків чекають на ремонт. Шахту напосіли літуни й прогульники. Бригади дезорганізовано. Трапляється, що шахтарі й, навіть, десятники сплять у вибоях. На несправних естокадах застряють вагонетки. Зав. шахти посилається на «об'єктивні причини» й кисне. Голова шахкому метушиться й купує в якогось типа повітряну кулю для використання на боротьбу з прогульниками та літунами. Техкерівництво працює над «грандіозними» плянами, що, на думку техкерівників, лише й можуть урятувати стан шахти.

Підупав духом новий парткерівник.

У старого вибійника й бригадира Семена Петровича Зуба—лікаря і температура тридцять дев'ять. Дізнавшись із газет про стан шахт, Семен Петрович схопився:

— ГАНЬБА, ЧЕРВОНОЗОРЯНА ШАХТА «БУЙНА» ЗДАЛА.

— ГАНЬБА!

Семен Петрович шукає кашкет, і лікареві коштує зусиль, щоб залишити його вдома. Син Семена Петровича—Мокій захопився винаходом. День і ніч розглядає він якийсь замусолений малюнок із написом: ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ (Вічний двигун), і лагодить якийсь чудернацькі конструкції.

¹ Сценарне лібретто—середнє між оповіданням та кіно-сценарієм, що з нього роблять кіно-фільм.

Підвішлись знов із ліжка, нетерплячий Семен Петрович побачив у другій кімнаті сина і, дізнавшись у чім справа, поруїнував усі його конструкції:

— СОПЛЯК, ЛЕДАР. ШАХТА ГИНЕ. ВУГІЛЛЯ НЕМА. НЕ ТАМ ТИ ДЕ ТРЕБА, ШУКАЄШ ВІЧНОГО ДВИГУНА.

Мокій покидає батька ворогом.

Сортувальниці захвилювались на конвеєрі: вугілля ледь подається з шахти, і сортувальницям нема чого робити. Хвилюються дівчата і читають льозунга:

СОЦЗМАГАННЯ СПРАВА ЧЕСТИ, СПРАВА ВІДВАГИ Й ГЕРОЙСТВА.

Пригадує Маруся, як хвалився недавно Мокій своїми конструкціями та малюнком—і, сміючись, каже товаришам:

— ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ В НАС, ШМЕДРИКИ, ШМАРКАЧІ.

Сміються дівчата.

II

Веде засідання новий партсекретар. Багато говорять і багато палять. Ідуть з воріт шахти шахтарі «Буйної», а біля воріт зупинилися шахтарі «Тихої». Покивують на копер, глузують, кажуть:

— ЩО Ж, ГЕРОІ... ЗНІМАТИ ТРЕБА ЧЕРВОНУ ЗІРКУ У ВАС ТА ДО НАС ПЕРЕНОСИТИ.

Хмуряться шахтарі «Буйної». Дивиться в землю Семен Петрович. Глузують «тихівці», стоїть, як кам'яний, Семен Петрович.

Молодь—жвава й весела—суне юрбою в ворота. Звів голову Семен Петрович, перетяв дорогу молоді, зупинився проти свого Мокія, дивиться довго й люто і каже, ледве не плачучи:

— ЗНІМАЙТЕ ЧЕРВОНУ ЗІРКУ, СУЧІ ДІТИ. ДОПРАЦЮВАЛИСЯ!

Глузують «тихівці». Похмуро лаються «буйновці». Зневажливо й суворо дивиться на молодь Семен Петрович. І виступає з молоді юрби комсомолец Кузько.

— МИ, — каже він, — НЕ ЗНІМАЛИ ЗІРКИ Й НЕ ЗНІМАТИМЕМО.

— ВИ?

Схопилася молодь за честь комсомолу зі старими. Галасує Кузько:

— ВИ.

— МИ?!

— ЗВІСНО, ЩО ВИ, ПЕРПЕТУУМ МОВІЛЕ, СОПЛЯКИ, ЛЕДАРИ.
ХІБА Ж МИ ДО ПРОРИВУ ПРИЗВЕЛИ?

— МИ Й ВАМ ЩЕ НОСА ВТРЕМО.

— МИ!

Аж пирскають од сміху деякі старі шахтарі. Посміхаються «тихівці». Надійшли дівчата. Слухають, сміються, і на апеляцію молоді стають на бік старих, кричать комсомольцям:

ПІМЕНДРИКИ ВИ, ПІМАРКАЧІ. НА КОНБЕЕРІ СКОРО ВЖЕ
ДОВЕДЕТЬСЯ СПАТИ.

Згорів закоханий в Марусю Мокій. Ще дужче захвилювалися комсомольці. Регочуть дівчата, сміються старі. Суворо замислився Семен Петрович.

Підвівся новий партсекретар, стукнув кулаком по столу:

— А НУ, ХТО ТАМ ЩЕ ПРО ОБ'ЄКТИВНІ ПРИЧИНИ? ХТО ТАМ ЩЕ ВУЗУ УХИЛИСТСЬКУ РОЗВОДИТИМЕ?

Мовчать збори. Ховає очі завшахти. Стоїть з покладенням на стіл кулаком партсекретар.

Голова шахткому пускає біля клубу повітряну кулю. На кулі красномовний напис: УСІХ ЛІТУНІВ ТА ПРОГУЛЬНИКІВ ОДПРАВЛЯЄМО НА МАРС. Стоїть якийсь народ, переглядається, посміхається.

— ЩО ЗА НАРОД?—питає голова шахткому.

Каже якась пика:

— А ЦЕ Ж ЛІТУНИ ТА ПРОГУЛЬНИКИ ЗІБРАЛИСЯ З УСІХ ШАХТ ПОДИВИТИСЬ. ЗАНЯТНО.

Розгнівався голова шахткому. Підводиться повітряна куля. Зупинилися здивовані шахтарі «Тихої» та «Буйної». Підводиться куля. Каже Семен Петрович голові шахткому:

— ОДПРАВЛЯЄШ ТА НЕ УСІХ.

— А КОГО ЩЕ?

— ТЕБЕ ЩЕ НА МАРСІ НЕ ВИСТАЧАЄ.

Зареготали шахтарі. Заметушився голова шахткому. Підводиться куля. Роззявили роти літуни та прогульники. Поліхнув один і сказав ліниво:

— І Є Ж ТАКІ ЛЮДИ, ЩО НІЧОГО НЕ РОБЛЯТЬ І ВСЕ МАЮТЬ. НА ЯКУ В ЙОГО ШАХТУ ТЕПЕР СТРЬОМНУТИ?

Думають. Мигтять у повітрі куля. Ідуть кудись, відокремившись, літуни. Дивляться на них шахтарі. Каже один шахтар:

— ОТАКІ ФРУКТИ З'ІДЯТЬ НЕ ОДНУ РЕВОЛЮЦІЮ.

— ПОДАВЛЯТЬСЯ. — відповідає йому Семен Петрович, дивиться вгору, де мигтять кулі, і роздратовано шлює.

Хильнув води з графіна Кузько і в спортсменському костюмі подався кльобом до спортивної кімнати. У коридорі напшовхнувся на примітивний мітинг. Старі шахтарі збилися до купи, і Семен Петрович каже:

— ЗНАЧИТЬ ПРОГРАМУ НА СТО. ТОЧКА. ТАК І ЗРОБИМО.

— НЕ ВДАСТЬСЯ! — вихопився Кузько, помчав коридором, духопився до спортзалі й почав зодягатись.

Мокій біля дзеркала натягує тугий комірець, і на лоба йому лізуть очі. Побачив у дзеркалі батька й оглянувся. Довго й виразно дивляться мовчки, і Мокій нервово одягає пальто.

Кузько мчить засніженим степом.

Мокій несміливо переступив поріг кімнати квавецтва та шитва, покликав рукою Марусю. Хитро посміхаються дівчата, дивиться Маруся. Розгубився Мокій. Показують йому дівчата плякати на стіні: НЕ ЮХАЄМО ЖАДНОГО ШМАРКАЧА, ПОКИ НЕ СТАНЕ ГЕРОЄМ. Згорів Мокій.

— ОХОЛОНЬ ТАМ ТРОХИ, ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ.

Вихопився Мокій, іде тиняючись із кльобу. Забрів до комсомольського гуртожитку. Там повно. Кузько стоїть на столі, махає руками й кричить:

— ВОНИ СТО, А МИ СТО ДВАДЦЯТЬ.

— ДЕРЖИ КИПЕННЮ ШИРШЕ. — каже якийсь песиміст. — ТО Ж ВОВКИ, А МИ ЦУЦЕНЯТА.

Сперечаються. Слухає Мокій і втручається:

— А МИ СТО ДВАДЦЯТЬ!... каже він. ВОНИ ОБУШКОМ, А МИ МОЛОТКАМИ. ВОНИ ЗА МОЛОТКИ, А МИ ЗА ВИБІЙНІ МАШИНИ. ХАЙ СПРОБУЮТЬ...

Запалився Мокій, запалилися й усі.

Мчить Мокій, крізь ніч, просто до ремонтної майстерні, розбуркує там мляву молодь, тягне з купи відбійні молотки і заявляє:

— ДЕНЬ І НІЧ ПРАЦЮВАТИМЕМО, А ДОВЕДЕМО ІМ.

Працює майстерня. Горить за роботою Мокій.

Сіріє за вікном ранок. Поспішає на роботу Семен Петрович. Вразився, побачивши порожнє Мокієве ліжко. Похитав головою, насупився. Подивився на малюнок з «перпетуум мобіле» і написав карлочками на звороті:

— ТРЕНЬКИ-БРЕНЬКИ ТА ЗА ДІВЧАТАМИ ДО ГУДКІВ. ОТ Я ТЕБЕ НА ЧОРНУ ДОШКУ ПРИШІАНДОРЮ.

Кинув зневажливо малюнок, гнівно пішов.

Іде, поспішає на роботу купа старих шахтарів. Місяць глибокий сніг, дихають морозом. Наздоганяє їх весела молода юрба.

— ДЕРЖІТЬСЯ!—кричить їм Кузько, випереджаючи.

Посміхаються старі:

— КАЗАЛА СИНІЦЯ, ЩО МОРЕ СПАЛІТЬ.

Вдивляється Семен Петрович, ажно спинився й сказав:

— НЕМА МОГО ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ, ДУРНЯ, ВІСОВОГО СИНА.

Скорботно, суворо пішов.

Чекає біля кліті, з купою молотків, на товаришів Мокій. Наскочила молодь. Як командир, поважно роздає молотки Мокій? Дивляться здивовані старі. Семен Петрович аж протер очі: Мокій, чи не Мокій? Нічого не добере старий. Штовхає його ліктем покандзюблений шахтар:

— ВА, МОЛОТКАМИ ОЗБРОЮЮТЬСЯ.

— ХАЙ—каже старий.—МИ Й ОБУШКАМИ ЯКНЕБУДЬ...

Поспішають до кліті, попереду старих, молоді. Бурчать щось сердито старі.

Вгризаються молотками шість комсомольців Кузьчиної бригади. Капає піт не з одного чола. Рвуть обушками шестеро старих шахтарів Зубової бригади. Соромить Кузько сусідню молоду бригаду:

— А ЩО КАЗАЛИ ВЧОРА?

— ТА МОЛОТКІВ ЖЕ НЕМАЄ,—виправдується хтось.

— НІГТЯМИ, ЗУБАМИ РВИ, ЧОРТ!—зричить Кузько й зникає.

Навалилася з обушками молодь.

Вліз до вибою Семен Петрович, ухопив обушка й сказав сусідові:

— ХІБА Ж ТАК ГИЛІТЬ НАША СТАРА ГВАРДІЯ ПО ВОІХ ЗАКАПЕЛКАХ!

Замахнувся обухом.

Сортувальниці переглянулися: рясно повзе конвеєром вугілля. Каже Маруся:

— ХТО Ж ЙОГО ЗВІДТИ ТАК НАДДАВ?

Нема коли дівчатам думати. Схиляються над конвеєром чорні обличчя.

Гудок. Біжать дівчата до контрольної дошки, читають:

9 Листопада:

БРИГАДА СЕМЕНА ЗУБА—20 ТОНН.

БРИГАДА КУЗЬКА СОКОЛА—17,5 ТОНН.

Проглядають дівчата дошку і не вірять.

Іде з кліті молодь. Зникають демонстративно дівчата. Покинувши на них глузливо Кузько, розглядає дошку, зухвало посміхається, підморгує, стирає цифри й переставляє напакі. Забачили старих, заховалися за рогом. Аж біжать старі до дошки. Глянули й зомліли. Семенові Петровичу полізли на лоба очі. Регоче за рогом молодь. Не вірять цифрам старі хвилюються.

— НЕ ТАК, НЕ МОЖЕ БУТИ,—каже Семен Петрович і зривається кудись разом із своєю бригадою.

Гине від сміху молодь. Виправляє на дошці свій дотеп Кузько. Оглянувся Семен Петрович, зсунув брови. Кинулися до молоді старі, і побачили лише п'ятки.

— СІМНАДЦАТЬ І П'ЯТЬ УШКВАРИЛИ—дивується Семен Петрович.—ОТ ТОВІ І ПІМАРКАЧІ! ТРЕБА НАДДАТИ.

Серйозно розглядають дошку, переглядаються. Надійшов партсекретар. Здивувався, поглядає на дошку та шахтарів розпитує, сміється.

Завшахти оточила молодь. Уперто ниже його очима:

— МОЛОТКІВ ДАВАЙТЕ.

Галдять. Насідають. Моргає очима завшахти, сердито схоплюється й кричить:

— АНАРХІЯ ЯКА. ХТО КЕРУЄ ШАХТОЮ?!

Посміхається дебелий хлопець:

— ОЧЕВИДНО, ЩО НЕ ТИ.

Розгнівався завшахти, міряє хлопця очима. Устряває партсекретар. Тепер він міряє очима завшахти й повільно, чітко каже:

— Очевидно, що керуєш не ти. На шахті зрушення. На допомогу всі підпорки. Усі сили на підтримку ентузіазму МАС.

Оточила молодь партсекретаря. Стоїть біля столу самотний. немов зайвий, завшахи й кліпає очима.

IV

Виспався трохи, просто в майстерні, Мокій, продрав очі, бадьоро сховився й до роботи. Помлянув на жваву працю братви, ухопив терпуга.

Вийшли з палацу культури хороше вбрані й свіжі, як яблука, сортувальниці й побачили величезного пляката:

ХАЙ ЖИВЕ СОЦЗМАГАННЯ!

ХАЙ ЖИВУТЬ НАЙКРАЩІ УДАРНІ БРИГАДИ СЕМЕНА ЗУБА ТА
КУЗЬКА СОКОЛА, ЩО ВЕДУТЬ ПЕРЕД.

— ГМ...— каже Маруся.— ОТ ТОБІ Й НА.

Засміялися на морозі дівчата й подалися.

Та ж сама молодь, що працювала в шахті, що сперечалася з завшахи—тепер чиста, вміта—нетерпляче чекає, в себе в гуртожиткові, поки їхні товариші прибіють на держална готові плякати. Дехто з хлопців вже одягнений, дехто підганяє майстрів, дехто зодягається. Красномовно звучать плякати:

ОГНЕМ СОЦЗМАГАННЯ ПО ШКІДНИКАХ, ПО УХИЛИСТАХ, ПО
ЛІТУНАХ, ПО ПРОГУЛЬНИКАХ!

У ПОХІД НА ШКІДНИКІВ, ТЮХТІВ ТА ПАРАЗИТІВ ВИРОБ-
НИЦТВА!

Готові в хлопців плякати. Уже всі ладні йти, але вхопився хтось із надвору й вигукнув:

— ДІВЧАТА!

І все враз змінилося. Хлопці попадали на ліжка, позадирали ноги й набрали особливого, надто вже чванливого вигляду. А Кузько та ще хтось відразу розтягли перед дверима якогось пляката. Увійшли дівчата й задубіли перед написом:

НЕ КОХАЄМО ЖОДНОЇ ЗАДРІПАНКИ, ПОКИ НЕ СТАНЕ ГЕРОЇНЕЮ.

Дивляться дівчата на плякат, дивляться на пиху хлопців і вибухають реготом. І вмент зникає у хлопців пиха. Усі скоплюються з ліжок, полетів тетя плякат, і почався взаємний, веселий регіт. Партсекретар, що увійшов, навіть не

знаючи в чім справа, отруївся цим реготом і теж почав сміятись.

На морозі оркестра, і когорта старих шахтарів з прапорами та льозунгами. Семен Петрович хукає в руки. Каже партсекретар молоді, що вже наредоталася:

— ДО КАЗАРМ, БРАТВА, НАСТУП, ТАК НАСТУП.

Суне молодь із казарми. Пильно дивиться Семен Петрович і шепоче гірко:

— А МОГО НЕМА.

Рушає похід. Кузько, в лавах, підсовує Марусі руку коромислом, дістає «атанде» і сміється разом з усіма, і з Марусею.

У казармі підозріла компанія не встигла заховати сліди пияцтва. Надто вже несподівано вхопився культпохід. Пиячили поважні, досить літні шахтарі. Їх оточила мовчазна, уперта загрозлива стіна. Блимають очима п'яниці. Каже Семен Петрович:

— ЩО Ж, ПИЙТЕ. ПРОПИВАЙТЕ РЕВОЛЮЦІЮ. НЕ БУЛО ВАС ТИЖДЕНЬ НА РОБОТІ, ХОЧ ВИ Й ЗОВСІМ НЕ ПРИХОДИЛИ.

Схопився кремезний, патлатий шахтар. У всіх на очах тверезів, суворо й довго дивиться з-під лоба. Глянув раптом прямо і сказав Семенові Петровичу:

— КОЛИ ВЖЕ РЕВОЛЮЦІЄЮ ТИ МЕНЕ ПИПИГАЄШІ, ТО ТУТ ТИ ПОМИЛЯЄШІСЯ.

— А ЯК НІ?—ниже його очима Семен Петрович.

Скуйовдив кремезний свою патлату голову, глянув довкола люто й гукнув до своєї компанії:

— ОГОЛОШУЙ БРАТВА, СЕБЕ УДАРНОЮ, ЯКЩО ТАК.

Схопилась «братва». Заплескала молодь. Розгладилось суворе обличчя Семенові Петровичу, і він сказав стримано:

— У БОЮ ВАЧИМО, МОЖЕ Й Я ПОЗАДУ ТЕБЕ БУДУ.

Рушає далі похід. Одягається «братва». З ненавистю подивився патлатий шахтар на недопиту пляшку й штовхнув її.

Булькає з пляшки на стіл.

V

Гудки. Машиніст поглядає з копра, сміється й каже:

— ЧОГО ЗРОДУ НЕ БУЛО.

Сміється. Сміється є з чого. Старі з молоддю шкварять од воріт до кліті навипередки. Сміється машиніст. Сміється

й Семен Петрович тупаючи. Став, оддыхався і ще засміявся.
Сміється—тихо й хороше, як людина, яка сміється рідко:
— ЗАГНАЛИ СУЧІ ДИТИ.

Подивився на обушок закохано, зідхнув, поклав його обережно й ніжно, ніби він був скляний, взяв молотка й уп'явся ним у вугілля.

Завшахти та голова шахткому—в досить піднесеному настрої. Палять у затишному кабінеті, «благодумують» і складають телеграму:

До тресту вугілля, копії ЦК КП(б)У, редакції «Комуніст».

Завдяки правильному керівництву шахта «Буйна» набрала рекордних темпів тчк видобуток літнадцяте грудня єго десять процентів програми тчк.

Задоволено переглянулися, солодко затяглися, по черзі смачно підписалися. Голова шахткому сказав:

— А ЩЕ Й ГЛУЗУВАЛИ З МОЄЇ ПОВІТРЯНОЇ КУЛІ. ОТИ..

Гордовито посміхнувся.

Дівчата на сортувальні шалено працюють. На конвеєрі повно вугілля. Над конвеєром написи:

ПЕРША УДАРНА БРИГАДА.

ДРУГА УДАРНА БРИГАДА.

Дівчина з другої бригади кричить до Марусі, що працює в першій:

— НЕ ЗІВАЙ ТАМ, ПЕРША!..

Маруся глянула була осторонь, де в чистому одязі стоїть візний від роботи Мокій, і, почувши вигук, узялася до роботи.

Мокій підійшов близько, сказав їй з усміхом:

— ТИ, ТЕЖ, ПЕРПЕТУУМ МОВІЛЕ, ЧОГО ГІВ ЛОВИШИ?

Стрельнула Маруся очима, сховала в конвеєрі усмішку.

Як лише вихопився з кліті Семен Петрович, так і до дошки. Там стояло:

15 ГРУДНЯ

БРИГАДА КУЗЬКА СОКОЛА—25 ТОНН.

БРИГАДА СЕМЕНА ЗУБА—22.7 ТОНН.

Семен Петрович уже знає в чім річ. У нього, навіть, в кишені є шматочок крейди. Він стер цифри, переставив наклади, і навіть зазирнув за ріг, чи не регочуть там оті «сучі діти». І не встиг Семен Петрович заховати крейду, як перед ним виріс Кузько з усією своєю бригадою. Він виразно показав пальцем перед носом зомлілого Семена Петровича, взяв у нього крейду і написав так, як було. Лізуть очі на лоба Семенові Петровичу та його бригаді, а Кузько каже з певним «кони́ком»:

— ОСАДИ ТРОХИ НАЗАД. МИ ВЖЕ ВАМ ТЕПЕР НЕ ШМАРКАЧІ.

Не вірить Семен Петрович: Кузько ж відомий штука́р. Семен Петрович вже готовий вибухнути гнівом, та Кузько тикає йому до носа наряда. Дивиться Семен Петрович то на Кузька, то на наряда, то на свою бригаду й неймовірно дивується.

— УТЕРЛИ ВАМ НОСА.—каже Кузько.

— УТЕРЛИ.—сумно погоджується старий, і на обличчі йому заграда ледве помітна, рідка його й чудова усмішка.

VI

Працюють усі зарубні машини, і на одній з них Кузькова бригада. Весело блищать очі на чорних, як вугілля, обличчях. Семен Петрович пробирається лабою. Став. Дивиться на роботу молоді бригади. Побачив його Кузько, підійшов. Дивляться одне на одне два чорні обличчя.

— ЩО, СЕМЕНЕ ПЕТРОВИЧУ?—питає Кузько.

— УЧИТИСЬ ПРИЙШОВ.—каже Семен Петрович.

Тепер уже Кузько дивується, бо знає, що не любить жартувати старий.

— УЧИТИСЬ?!

— УЧИТИСЬ.—говорить Семен Петрович, і показує свої руки.—БАЧУ, ЩО ДО ОЦИХ ДВОХ РУК МАШИНИ ТРЕБА. НЕ ВЖЕНЕПСЯ БО НА ВОЛАХ ЗА РЕВОЛЮЦІЄЮ.

— ЕКСПРЕСОМ ПОЇДЕМО.—каже зворушений Кузько й простягає Семенові Петровичу руки. Довго й міцно тиснуть одна одну дві чорні, шахтарські руки.

Кулею вхопився голова шахткому до кабінету запахти, з газетою в руках. Загрузли в газеті два носи, й розпливлися

з усмішку два обличчя. У газеті була замітка, і над заміткою газетна шапка:

УХВАЛЕНО ПЕРСОНАЛЬНО ВІНАГОРОДИТИ ОРДЕНАМИ ТРУДОВОГО ПРАПОРУ ДЕЯКИХ РОБІТНИКІВ ТА КЕРІВНИКІВ ГЕРОІЧНОЇ ШАХТИ «БУЙНОЇ».

— МЕНІ...—захлинаючись каже голова шахткому.—УСЕ Ж ПОЧАЛОСЯ САМЕ ТОДІ, КОЛИ ПОВІТРЯНА КУЛЯ...—і обітвся.

Це не зовсім сподобалося завшахти, і на обличчі йому виразно відзначилося, що винагорода належить лише йому. Може б і посварилися ці два «керівники», та у цей час до кабінету увійшли некандзюблений шахтар та «парнишка» з Кузькової бригади з папірцями в руках, які вони й вручили за приналежністю. В обидвох папірцях було лаконічно й однаково сказано:

ЗДАТИ СПРАВИ ВИСУВАНЦЕВІ.

Обидва «керівники» застигли, як статуї, і на обличчях їм не було нічого, крім застиглого, тупого виразу.

До перону примчав потяг. Один з вагонів перетято плякатом:

ЗАВОДИ НА ДОПОМОГУ ШАХТАМ!
ІНДУСТРІЯ МУСИТЬ ОЗБРОТИ МАШИНАМИ
СОЦІЯЛІСТИЧНИЙ ДОНБАС!

Біля вагона вишикувалися шахтарі шахти «Буйної» та шахти «Тихої». Очі на вагон. Оркестра наготові. З вагона вийшли слюсарі. Заграла оркестра. Слюсарі поділилися на дві групи, поспитали щось і підійшли групами, і до «буйнівців», і до «тихівців». Вітають їх шахтарі, тиснуть одну одну мозолясті руки.

— СЛЮСАРІ?—радо каже Мокій.—У ЗАЛІЗО ТЕПЕР ЗАКУЄМО НАШУ ШАХТУ.

Семен Петрович з погордою дивиться на свого сина, але приховує свої почуття, і в цьому є щось особливо зворушливе.

Лави змішалися. Не добереш, де—«тихівці», а де «буйнівці», а де слюсарі. Уся ця «каша» говорить, сміється. Семен Петрович хитро посміхається до одного з «тихівців», що особливо гостро колись глузував, і питає:

— НА СТО ЙДЕТЕ?
— НІ, НА СТО ДЕСЯТЬ.
— А МИ НА СТО ТРИДЦЯТЬ.

«Тиховець» заздро й зніяковіло дивиться, і, ховаючи очі, каже:

— ЩО Ж... МОЖЕ Й В НАС БУДЕ ТАКЕ.

Шикуються. Ідуть. Увійходять «буйнівці» у ворота шахти, а там трибуна й гості. Після здивовання по лавах чути:

— КОМІСІЯ З ЦЕНТРУ ТА НАГОРОДИ.

Трибуну оточують. Говорить промовець, очевидно, поважний якийсь гість із центру. Біля нього ще двоє нових людей, і звесь новий трикутник. Усі стоять лавами: старі окремо, молоді окремо, дівчата окремо й зовсім окремо—Мокій та Маруся. Маруся захоплено поглядає на Мокія й шепоче:

— ТОВІ, МАБУТЬ, БУДЕ НАГОРОДА.

Мокій і без неї певний цього: кому ж, як не йому?

Говорить партсекретар:

— ЗА ГЕРОЇЧНУ, ЗА БЛИСКУЧУ ПРАЦЮ, УКРАЇНСЬКИЙ УРЯД ПРИСУДИВ НАМ ДВА ОРДЕНИ ТРУДОВОГО ПРАПОРУ. У НАС НЕМА НЕ ГЕРОЇВ, НЕМА НЕ ГЕРОЇЧНИХ БРИГАД. КОГО НАГОРОДИТИ? СУДИТЬ САМІ.

Мовчання. Мокієві блищать очі й тремтять губи. Кузько облизується. Маруся тремтить за Мокія, немов сама має одержати нагороду. Думають шахтарі: трудне завдання: справді—кому. Чекає партсекретар. Виступає Семен Петрович, думає трохи каже:

— ОРДЕНИ У НАС ДВА І ГЕРОЇ ДВА: МОЛОДЬ ТА МИ, СТАРА КАЛІЧ.

Переглянулися у лавах полегшено. Засміявся лагідно представник із центру, засміявся і партсекретар, і запитав:

— ТАК ЩО Ж, ВИХОДИТЬ ОРДЕНИ ДВА І ГЕРОЇ ДВА. ЯК ЖЕ?..

— А ТАК, ЯК СЕМЕН ПЕТРОВИЧ КАЖЕ.—озвалось багато голосів.

Підвелися всі руки. Мокій та Маруся підвели свої руки трохи із запізненням.

Вийшов Кузько, одержав орден. Засміялися комсомольці. Здобув хтось довгої стрічки. Почепили на стрічку ордену й простягли через усю шерegu так, що орден прийшовся середньому на грудях.

Одержав ордена Семен Петрович, став на середину лави старої шахтарської гвардії й сказав, указуючи на ордена:

— ЦЕ НЕ ОРДЕН, А ЦЕМЕНТ. УСІ ОДЕРЖАЛИ ЙОГО, ВСІ З НЬОГО ПИЩАТИМЕМОСЬ, ВСІ Й ВІДПОВІДАТИМЕМ ЗА НЬОГО.

Заграла музика, зрушила комсомольська лавка. Засміявся несподівано для себе Мокій, і, вхопивши Марусю, поквалпився стати з нею до комсомольських лав.

Зрушили старі. Спорожніла трибуна.

Ідуть лави до величезних кагатів вугілля. Там уже стоїть партсекретар, підводить руку й тукає:

— НУ, ГЕРОІ! СВЯТО ТРИВАЄ. МИ ВАНТАЖИМО ДЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ ВУГІЛЛЯ.

Полетіли геть кожухи, піджаки, пальта, замиготіли в руках лопати та мари, поповзли на вагони східні, ухопилися за лопати новоприбулі слюсарі, і ввесь трикутник, і дівчата, і гості з центру.

Не витримав Семен Петрович. Глянув тепло, закохано на свого сина, простяг руку до кагатів вугілля і сказав:

— ОТ ДЕ ТОВІ ПЕРПЕТУУМ МОБІЛЕ, ОТ ДЕ ТОВІ ВІЧНИЙ ДВИГУН, ОТ ДЕ СИЛА!

Не встиг щось сказати зворушений, вражений Мокій, як батько захоплено поторсав його і вхопив лопату.

Заграла оркестра, і під оркестру закипіла шалена, п'яна, піднесена праця, така захоплююча, як бій, як шквал, як буря.

26-ХІІ—30 р.

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ ОСЬ ВІН — НЕАПОЛЬ!

З книги «Італія на долоні».

ХЛОПЧИК ЦІКАВИТЬСЯ...

Тіні падають з вулиці
сврашні й волохаті,
тіні падають з вулиці,
де холод і вогні...

— Мамо, чом не топлено у хаті —
холодно мені?

— Чом не топлено в хаті,
запитуєш дитино?
Не питай
задуманий мій син,—
бо у нас
немає жодної вуглини
й грошей для вуглині!

У дитини кучері,
кучері хороші,
і дитина замовкнути
не може й на мить...
— Чом наш тато
не заробляє гроші,
щоб вугілля купити?

Але мати під очима
втерла чисто,
та в очах у матері —
одвічна муть...
— Вже давно як батькові
наказали фашисти
безробітним бути!

— А чому ж безробітним
зробили тата? —
цікавиться хлопчик
відшукати край.
— Бо на складах вугілля
дуже багато.
Та про це — не питай!!!

До Неаполя ми прийшли вночі. Капітан увес час хвилювався, бо в порту було поплутано маяки і кольори вогників; і виявилось, що потрапити туди, куди слід—дуже важко. Довелося дати повний задній хід, зупинитися і, запаливши фальшвейсера, викликати лоцмана.

Скоро заторохтів мотор, і човен загойдався біля бортів «Томпа».

— Що з маяками? Чого їх так багато?

— Нові,—відповів англійською мовою лощман.—Зроблено деякі зміни.

Та нічого втішного з дальших лощманських слів не виявилось. Цілу ніч нам треба було простояти на рейді. Власне, біда—невелика: на рейді ще спокійніше: немає зайвих вогнів і зовсім ніщо не заважає мирно й приємно спати.

Загуркотів правий якор, глибоко—і напевне боляче—пронизавши воду, пароплав непомітно хитнувся, і ми стали на рейді.

Неаполь лежав попереду.

Густі лябіринти вогнів помережили берег від самого низу до самісінької вершини Сан-Мартіно. Все здалося суворо планованим у плутанині ліній і плям. Здалеку видно було по вогнях, як рівно вистелилися нитки невідомих вулиць, як вони закінчуються, роздувалися пухирями і ставали майданами, як—нагорі—Сан-Мартіно палало визерунками нічних ресторанів, кабаре та пивниць.

Місто жило, горіло, рухалось,—велике європейське місто, овіяне сотнями містичних й романтичних легенд та казок, заглиблене своїм початком далеко в історію.

Праворуч, ледве окреслюючись, стояв Везувій. Він підводився величезною шапкою диму на голові. Він стояв перекинутим горщиком над руїнами вогню й руху, загрожуючи і нахваляючись.

Видовисько грандіозне.

* * *

Ранком щохвилини до пароплава швартувалися нові човни. Кожен з них привозив якісь новини. Ось перекупки. Ось кравець. Ось просто спекулянт фалшивками. Всі вони пропонують свої послуги, та всіх їх поліція вигонить з пароплава, коли тільки їхня нога посміє стати на його пливучу територію.

Опівдні прийшли якісь італійці і, закотивши брезенти на люках, почали роздивлятися дошки. Дивилися вони уважно й зацікавлено.

Товариш Джапарідзе дуже зрадів, дізнавшись, що на пароплаві в грузини й він може хоч раз протягом багатьох років побалакати своєю рідною мовою. Він пішов на кухню й радо зустрівся зі здоровим коком Саріді, що саме виконував свої обов'язки, готуючи картоплю до вечері.

Та це не завадило їм порозумітися, і за хвилину поміж Саріді й Джапарідзе почали стрибати м'ячі незрозумілих слів, легко відлітаючи від одного до одного. А покунці відпливали й знову поверталися, оглядаючи та перемірюючи пахучі соснові дошки.

Надвечір вони,—напевне вдесьте—приїхали знову і врешті закінчили комерційні перемонії. Ввесь екіпаж радів з різних причин. Капітан тому, що це дає можливість швидше й точніше з перебільшенням виконати промфінпільна, матроси—тому, що вже взагалі хотілося на берег, я—тому, що власне куди б я годився, попостоявши під самісіньким носом Неаполя і не любувавши в ньому?!

Та, врешті прийшов буксирний катер і, ліниво похитуючись, пришвартувався до «Томпа». Перекинули каната, і ми зовсім непомітно посунулися до берега.

З катера махали руками матроси своїм колегам з нашого пароплава, привітно всміхаючись і вигукуючи щось незрозуміле. Можна тільки було напевне сказати, що вигукали вони щирий привіт нашим—чи тому, що радянським, чи тому, що просто колегам у незрівняно важкій роботі на морі вдалені від берега.

Інтернаціональна солідарність взагалі дуже характерна для матросів. Наприклад, ще в Катаньї до «Томпа» прийшли якісь люди і сердито полаялися з полісменами, коли вони їх не погодилися пустити на пароплав. Виявилося, що то німецькі матроси—давні знайомі нашим: колись кілька діб поряд стояли в Лондоні.

Та хоч полісмени й не пускали, німці пройшли на пароплав і цілий вечір прогуляли вкупі з нашими, граючи своїх незрозумілих пісень на побитій мандолині нашого Суджому.

Коло берега ми помітили знайому й давно відому картину—вдовязь порту прогулювались якісь невідомі люди, очевидно дуже мало цікавлячись нами, аж поки хтось із нас не піде до міста.

Підперши тілами важкі стовпи пересувних кранів, стояли полісмени в своїй традиційній формі опереточного актора. Все надумане і наскрізь романтичне.

Як тільки пришвартувався пароплав, до нас прийшов симпатичний італієць із чорними молодими вусиками на жовтуватому обличчі й дівочими красивими очима.

Це був—сеньйор Артур Вольпе, наш агент продажу радянського лісу. Здивувало нас те, що на його грудях виблискував значок фашиста—зеленуватий з короною і з сокирою зверху. І зовсім не вірилося: невже й цей молодий—зовсім ще хлопча—може виконувати всі обов'язки, що на випадок потреби їх покладають на кожного члена фашистської партії?

В ньому одверто сперечалися—красиві дівочі очі й фашист, чорні, скромні з юнацьким пушком вусики й виконавець суворих розбійницьких законів фашизму.

* * *

Надвечір зібралися до міста.

Дорога з порту вела ліворуч широкою й надзвичайно довгою вулицею кудись у глиб міста, і ми, перепитавши кілька разів про напрям, вирішили йти до центру. Кудлатий і замурзаний чолов'яга, яких дуже багато в кожному італійському місті, пояснив нам, що найцентральніша вулиця то віа-Рома і йти до неї от так-о.

Тільки ми відійшли за ріг іззаду, хтось вигукнув:

— Сеньйори, аванті!? ¹

Ми зупинилися. Якась людина, дуже люб'язна, пропонувала свої послуги, показуючи, що треба йти вперед, бо ми, мовляв, з самісінького початку збилися зі справжнього напрямку до віа-Рома.

¹ Сеньйор!, вперед!?

Покищо ми не уявили собі: чи ж справді це й є той самісінський Неаполь, до якого з'їжджаються тисячі туристів з усіх країн, щороку. Чи це й є те самісінське, оспіване поетами й легендами місто, про яке знає цілий світ? Коли воно все таке, яке ми бачимо, то чи є про що знати й чим цікавитися цілому культурному світові?

Плутанина вузеньких вулиць, довгих як італійські макарони й тонких як італійки, — пронизала своїми сухими ребрами місто. Вулиці такі вузенькі, що по них не можна їздити підводою, бо колеса зачіпатимуться ступами об дошки навіть зачинених дверей.

По них можна тільки ходити. Кожна з таких вулиць складається з 4—5-поверхових будинків, отже внизу майже зовсім темно. З балконів по обидва боки перев'язано мотузки, і ви бачите, як на них — понад самісінською вашою головою — висять розірвані сорочки, махаючи довгими рукавами.

Тут, як і в Катаньї, як і в інших містах Італії, живе без роботи і їжі найбідніша частина населення.

Понавши в оці бідні завулки Неаполя увечорі, товариші відразу зацікавилися незрозумілою картиною: на 3 та 4 поверхах майже всіх будинків було зачинено вікна, й освітлювалося тільки внизу. І коли здивовано запитали сеньйора Вольпе про те, що це значить, він спокійно відповів: —

— Публічні доми...

— ???

Відповідь була спокійною не даремно. Неаполітанці звикли до цього слова. Сюди ходять чоловіки майже одверто, не ховаючись говорять про це між собою, бо взагалі такі установи держава й влада визнають за законні. Примушує ж неаполітанців ходити сюди стара традиція й така ж «мораль».

Ходити жінці вулицею — сором. Сидіти в ресторані без когось із старших своїх родичів — теж не можна. В противному випадкові її вважатимуть за повію, а проституцію на вулиці заборонено законом. От чому можна пройти кілька довгих неаполітанських вулиць, оглянути всіх людей, що сунуть по обидва боки фантастично чистих тротуарів, не зустрівши

майже жінок. Ввесь натовп—чоловіки й дуже, дуже рідко—чоловік із жінкою.

Коли італієць хоче повести свою дружину до кіна, він її сповіщає:

— Я тебе *понесу* до кіна! Іншого вислову в неаполітанському діалекті немає, і це—дуже показово.

На завтра, коли жінка розм'ялятиме з своїми товаришками про вчорашнє видовище, вона скаже:

— Чоловік мене носив до кіна.

Це—перед очима світу. Це, як усе взагалі й завжди—напоказ. А поза очима перша-ліпша жінка житиме з першим-ліпшим чоловіком, аби тільки про це не дізналася мамаша й майбутній чоловік.

Вся Італія—для очей.

І мораль тяж.

Страшна некультурна мораль в одній з найкультурніших країн! Тут—очевидно зовсім законно, коли молодий чоловік ходитиме по публічних домах, розносячи хоробу.

Буржуазна мораль! Що ж поробиш?

* * *

Ідучи до віа-Рома, ми більше не розпитували про те, де вона є. Щось листиком тятло в її напрямку, навіть без пояснень сеньйора Вольпе і, вийшовши героями з лабіринту завулків, підвівшись по височенних сходах, ми побачили—її

Видовище—грандіозне!

Буквально море різнобарвного вогню. Рух, такий, що важко протиснутись, блискучі як шкло тротуари й голубі, як небо вітрини, те ще далеко не все в цій патетиці—видуманій і удаваній!—однієї з найбільших неаполітанських вулиць.

Щось святкове, одвічно святкове. Публіка меланхолійно, ліниво посувається, очевидно нікуди не поспішаючи. Вона тільки розуміє й відчуває якусь надземну насолоду в кожному рухові. А вгорі:—синє-синє неаполітанське небо, завжди чисте й таке високе, що ні Везувій, ні навіть Етна його ніколи не дістають.

На кожному розі—кіоск із лімонадою. Всі вони уквітчані цитринами завбільшки мало не в дитячу голову. Від цього кіоски жовтіють, а вулиця пахне кислуватим соком і весною. Ми просимо лімонади. При нас господар бере цитрину, видушує її ручним пресом і доливає солодкої води: оце й уся лімонада!

Розраховуємось. Я даю срібну десятилірну монету. Господар дає здачу, та, тільки ми встигаємо відійти від кіоска, він ніби ніяковіючи, звертається до нас:

— Сеньйори!

Повертаємось. Господар бере якусь десятилірну монету і, показавши її нам, кидає об стойку. Монета падає, глухо стукнувшись, як розбитий горщик.

Він пояснює нам, що то фалшиві гроші.

— Як, звідки вони могли в нас узятися? Ми ж їх дістали в банко-Ді-рома ¹! Але що ж робити? Доводиться дати йому інші гроші. І лише тепер стало зрозумілим, що в цій махінації не все гаразд.

Засліпленою від різнобарвного вогню вулицею ми ходили ще довго. Щоразу на якомусь перехресті нас зупиняв великий пам'ятник, колона, статуя, мармурова—на рівнім, оточенім гарненькими неаполітанськими будиночками-майдані.

Пам'ятники—краса всієї Італії.

Пам'ятники—краса Неаполя.

Ми виходимо до палацо Реале. Перед нами велетенський палац із долонею асфальтового майдану. А на долоні, що розходиться кількома пальцями вузлуватих вулиць, гарненька іграшка: пам'ятник Гарібальді.

Ми виходимо на віале-Елена—і тут коло фонтану величезний пам'ятник якомсь свого—обов'язково національного—героя, дивимось вниз на панораму деля-Моло, і тут романтичний туман старовинної імперії, культури!

Неаполь:—довгі макарони вулиць, пухкі солоденькі долоні майданів, гарненькі іграшки старовинних пам'яток.

¹ Найбільший римський банк.

Коли звернути з віа-Рома праворуч від театру Августео— можна потрапити в невеличкий завулок. Тут зовсім тихо і, коли б з нами не справжній неаполітанець, ми зовсім не подумали б, що найбільший «шум» саме в цьому найтихшому завулкові.

Підводимося по сходах нагору. У фойє нас зустрічає порт'є, по-підлабузницькому всміхаючись і схиляючи голову. Він натискує пальцем блискучого порцелянового гудзика, і на другому поверсі тоненько дзвенить дзвоник. Назустріч виходить низенький, присадкуватий, ніби притиснутий пальцем до землі, швайцар.

Перед нами охоче розчиняються двері, і ми потрапляємо до великої кімнати; швайцар привітно зазирає в очі кожному з нас: мовляв:—«чи не накаже сеньйор показати жінок, чи не накаже ще чого зробити дорогий сеньйор?».

Але ми до цього не звикли.

І коли б дізнався швайцар про те, що більше як півліри від нас на чай він не матиме і що ми влясне зовсім не потребуємо його послуг, то чи схилявся б і чи розпливався б він у робленій і видушеній посмішці?

Чи ж міг про це подумати швайцар?

У залі було не дуже й весело.

Попід стіною на канапах—жінки, з чоловіками в зовсім незрозумілих і непристойних позах, потягають з тоненьких трубок лімонаду, теж меланхолійно і нудно, як взагалі все навкруги.

Нам це здалося нудним і меланхолійним. І незрозуміло, що власне примушує італійців іти сюди з теплої осяяної—і все таки живої—вулиці, від хоч і лінивого та все таки різнобарвного потоку до оцих напівтемних харемів препоганих жінок і нудної лімонади?

Знову таки: чи не ота мамашина мораль, що категорично забороняє чоловікові привселюдно *ходити* поряд молодій жінки? Знову ж принципи брудної некультурної буржуазної культури!

Сеньйор Вольпе нас запевнив, що це не публічний дім, що так виглядають більшість «інтимних» неаполітанських ресторанів, де «можна безмятежно відпочинути».

Тут ми зустріли й охоронців фашистської диктатури—поліцаїв та жандарів. Знову таки трикутні наполеонівські капелюхи з шір'їнами невідомих птахів, знову таки чорні акторські фраки, тільки без фокстротів і гульні, хоч із жінками та нудною лімонадою!

Треба сказати, що неаполітанець та італієць з більш-менш заможних кіл взагалі не розкошує ніколи. Починаючи від мільйонера й кінчаючи комісіонером його фірми, всі одягаються однаково: чорний, у всякому випадку темний, костюм, кашелюх, у будь-яку спеку й холод, неодмінно біло-рожева хусточка з бокової піджачної кишеньки й бамбукова паличка.

В ресторані ми сиділи дуже недовго, і швайцар, хоч він і виявив максимум уваги й пошани до нас, таки не одержав на чай більше від однієї ліри. Щоправда, ліра це для італійця—досить велика сума. Особливо для італійця, що не має ніяких поточних рахунків у банко-ді-Рома. І швайцар чемно похитувався, відчиняючи перед нами десяток дверей.

Коли ми сідали на візника, щоб їхати до порту, до нас підбіг якийсь хлопчина і незрозумілими рухами запитав нас:

Чи їдете ви зараз спати?

Всі ми здивувалися і, мало розуміючи, навіть це знати сторонній людині, наказали візникові їхати до порту. Коли ми вже розраховувалися з візником і пройшли через цепну загорожу до порту, візник гукнув:

— Сеньйори!

Ми повернулися, і він показав нам десятилірну монету, спустивши її на тротуар. Вона забряжчала розбитим черепком і покотилася вбік.

Тепер ми всі вже остаточно переконалися, що візникам і справді нічого брати з пасажирів дорого, бо вони багато «заробляють», розповсюджуючи фалшиві гроші й обдурюючи своїх «пацієнтів».

Тепер ми також всі зрозуміли, що обдурювати *саме так*—система, і треба уважніше брати здачу і розраховуючись доводити ціну своїх грошей дзвоном монети об землю.

... В наших кишенях черепками стукало двадцять нікудишніх фалшивих лір.

* * *

В Італії не доводиться писати, що «наступний ранок був теплий і сонячний». Всі ранки й вечори однаково пахнуть весною. Принаймні так вони поведилися протягом усіх днів нашого перебування в Італії.

На пароплаві робота розпочалася о 8-й годині ранку. Прийшов товстий артільник із своїми робітниками, сказав, що й де кому зробити та й зник на цілий день. Робітники скидали солом'яні—за п'ять лір—капелюхи, позав'язували обов'язкову інтернаціональну—на шиях вантажників та кочегарів—сітку і ніби виспівуючи, гукнули:

— В-і-ра-а-а!¹

Крани почали підводитися й поволі переносити важкі пачки соснових дошок. Працювали італійці настільки чесно й кваліфіковано, що навіть одвічно неспокійний боцман заспокойливо сказав:

— Не турбуйтеся, капітане, після них бортів фарбувати не доведеться! Ви ж бачите, як вони працюють?

Другий помічник увесь час кричав на матросів за різні дрібниці, бо на кому ж йому було треніювати свої голосові перетинки, коли італійські робітники зовсім не потребували крику?

* * *

Загалом справа йшла досить добре: розраховували за два дні закінчити всю роботу з неаполітанською партією лісу, і Судком вирішив організувати екскурсію до Помпеї.

Після сніданку семеро нас відрядилося до найближчого вокзалу по квитки. Відразу ж чужинців оточили незнайомі люди і різними мовами почали пропонувати нікому не потріб-

¹ По-моряцькому значить—угору.

ні послуги. Якось відразу вони побачили, що ми чужоземці: кваліфікація поліцейської собаки, як виявилось, в них розвинена добре!

Знайшовся навіть один із них, що погано розмовляв і російською мовою. Він охоче й безплатно пояснив нам, до якої каси треба стати, щоб здобути квиток до Помпеї. На вухо ж він мені сказав, що людям, які пропонують оце свої послуги, не треба багато довіряти і цим зовсім привернув до себе мої симпатії.

Ми відійшли вбік. На запитання, хто він і звідки знає російську мову, він намагався не відповідати, і я зрозумів, що відповіді ті обом нам не зовсім потрібні.

— О, Помпея! Її треба вам подивитися, хвалив він і без нього розхвалену Помпею.

Я всунув голову у віконечко з таким розрахунком, щоб уся черга, що щільно прилядалася до мене, не брала участі в моїх із касиром розмовах.

Заплатив я англійськими шилінгами, які тут, на диво, з охотою беруть. І лише потім я зрозумів таємницю симпатії до англійських шилінгів: в Італії взагалі більше англійського ніж італійського!

Та після цих міркувань виявилось, що й тут чужинця обмахляли, бо й тут—як завжди й скрізь в Італії!—касир був спритною особою. Та треба було поспішати: потяг стояв уже на своєму місці.

Чистоту й порядок треба б відзначати на кожній сторінці: їй просто немає міри і меж. І тут на пероні, де щодня ходять десятки тисяч ніг, ви можете, не ризикуючи забруднитися, сісти в білім костюмі дотолу.

Абсолютна чистота тротуарів при — в такій же мірі — абсолютному брудові й нечесності характерів людей! Вражіння таке, що всі оці люди тільки те й роблять, що махлюють, не додають чентезимів, розповсюджують фальшиві гроші і в усіх справах: — на вокзалі й на вулиці, на пероні і по вагонах — пропонують свої послуги. Кожаний такий італієць може нас

повести до Помпеї, розповісти про Везувій, вичистити плями на костюмі, познайомити з сеньйорами й зробити все для того, хто дасть пару лір.

Заходимо до вагонів. Їх усього шість. Це — електричний потяг. Кожний з вагонів має м'яке купе, і воно коштує багато дорожче, аніж тверде, бо його розраховано не на робітників. Всі швидко вмоцнюються і, виглянувши з вікна — чи бува не стоїть хто на східнях вагонів, — кондуктор закладає в рота дудку дуже лінивим рухом руки і так само сонно і ліниво сюрчить, широко роздуюючи щокни.

В цю хвилину кондуктор — центр уваги всього вагона. Чомусь усі очі повернено і спрямовано на роздуті щокни й на ледачу, зовсім таки італійську, манеру щось робити.

За хвилину електропотяг прожогом зрушує з свого постійного місця. Він проколює довгий і темний тоннель і деякий час летить, ніби з щільно заплющеними очима. У людських вухах стугонить трафаретний бій коліс, і коле в обличчя сильний холоднуватий вітерець.

Далі дорога йде садом: навкруги цитрини, помаранчі й виноград.

Ліворуч — Везувій. Лише тепер з вагона електропотяга його можна добре розглянути. І треба сказати, що після Етні він не залишає в глядачеві якогось особливо-сильного враження. Головне те, що він багато, — чи не втрое? — менший за Етну, і це розчаровує.

Та зовсім ясно видно важкі патьоки вже холодної, але страшної лави. Вони ніби й зараз повільно, — як і вся Італія — стікають униз до моря. А з кратера — вдень і вночі — також сонно, знов таки не поспішаючи, підводиться й нарстає тільки но роздута хмара важкого сірчаного диму.

Протягом усієї дороги ми вже зупиняємося на кількох станціях. Тепер потяг теж стоїть проти зовсім невеличкої, але як уся Італія затишної і чистої: — «Чентрал Фуніколяре Везувіан». Звідси проти самісінького вокзалу підводяться рейки одного з найдосконаліших людських витворів — рейки фунікульору до самісінького кратера, найлютішого й найживучі-

ного чи не з усіх світових вулканів. Рейки йдуть зовсім рівними лініями і тубляться у височині маленькою блискучою крапкою.

Підйом на Везувій коштує 10 золотих карбованців.

Робітник на день заробляє пересічно — один карбованець.

Цікаво, чи багато робітників спересердя плювало в кратер найлютішого вулкана в світі?

— Не думаю.

ВЕЗУВІЙ

Голова у Помпеї
низька
голова у Везувія —
багато вища:
лежить Помпея —
при вершка
до горшка,
а йому —
від горшка —
тища.
І стоїш
ображений
за таку мороку,
читаючи написане
старим пером,
що горщик Везувія
такого то року
перекинувся
сердячись
догори
дном.
Та не в тому біда
і не в тому
сила:
Везувій сердитись
старий мастак,
бо коли вже людей
отак
прусило,
то ще пруситиме
людей

не так.

І вірши,
що справді було
колись так:
на аренах кресали
вогнем
мечі
і носили попереду
фігсовий листик
прості плебеї
й громадські
діячі.
і кинувши десь
і сестру,
і матір
в коморі,
де кварц
від нудьги
розкис,
постав над усіма
Спартак-глядіатор,
Підвівши залізний
плебеїв спис.
Сторіччя людей обтесали
мало,
сторіччя
не знали
куди їх везти,
і в'решті
декому
шиї зламало,
а декому ще й
накрутило хвост.
Тепер Мусоліні
і туз,
і диктатор.
змінив традицію
фавн і фльор,
і тятне
його
на самісінький
гратер

збудований плебеями
функульор.

З вулкану

дивує його

картина:

фонтаном вищу

вирастає дощ

і навіть палаци

на Сан Мартіно

лежать під ногами

гудроном площ.

Та тільки блищать

над усім

убогим

забиті

у землю

труб

ножі.

Лиш він угорі

з королем

і богом

хапає руками

краї чужі.

Лиш він

обмацує

свою

епоху,

неначе

купити її —

мета...

... Стоїть Везувій,

димить

попроху.

факіровим ротом

вогонь ковта.

Та тільки

зломити

ворожі леза

у нього вистачить

вогню

і сил,

бо коли не витримав

Юлій

Цезар,

то куди Мусоліні
чи король Емануїл.
У нього вистачить
у роті
слини

і крові вистачить
у нього теж,
щоб фэптом побачив
сеньйор Мусоліні
найбільший у світі
вогонь
пожеж.

Щоб умерти
країні оцій
беззубій
з бульдогэм,
що жити йому везло.
Щоб димів уторі
молодець
Везувій
і горіла Помпея
усім на зло.

Та власне не для робітників збудовано це технічне чудо: Неаполь живе туристами. Всякий англієць чи американець, що має в кишені гроші, вважає за найдоцільніше використати літо, коли він з усією сім'єю поїде до Неаполя, походить кілька довгих гарячих днів вузькими вулицями зруйнованої Помпеї і підніметься на Везувій, щоб власними очима зазирнути йому в горлянку. Для англійця й американця, що має поточні рахунки в найбільших світових банках, збудовано це технічне чудо і встановлено не менш чудну ціну — десять золотих карбованців з душі!

На одній з найближчих зупинок електропотяг стоїть довше. Тут виходить багато більше людей, ніж на попередніх станціях.

Над вокзалом чорними літерами:

Pompeii

Публіка виходить і ніби крізь землю зникає, а на маленькому пероні знову стоїть мертва доісторична тиша. Кілька

жандарів та якихсь людей, неприкаяно ходять, не знаходячи собі притулку й роботи. Вони одягнені в модні костюми й нові капелюхи.

Коли ми вийшли з натовпом людей з вагону, нас ніхто не помітив, та скоро натовп зник, як вода в решті, і тільки восьмеро нас лишилося на поверхні.

Лише тоді в людях, що неприкаяно бродили пероном, ми впізнали трафаретних італійських люмпенів, що пропонують свої послуги. Ми не помилилися, бо за хвилину вони зграєю налетіли на нас і, встигнувши вициганити всі цигарки з восьми пачок, що лежали в кожній з наших кишень, почали один одному збивати ціну:

— За п'ять лір покажу Помпею!

— За чотири!!

— За три!!!

Нижче від трьох ніхто не пішов. Та коли ми категорично відмовилися від послуг, вони всі поставали над сходами, що повели нас униз, напевне думаючи:

— «Це або голодранці, що їм шкода три ліри, або розумні люди, які й без нас виплутаються з руїни!».

Нам не шкода було трьох лір і, кажучи правду, я вже подумав, що треба було взяти, бо ніхто з них нам не заважав би.

Та коли тільки згадав, що це їхня вже така люмпенська звичка виманювати гроші, я пішов сміливіш, багато надії поклавши на мацу, що була в наших руках.

* * *

Треба було пройти багато формальностей: записати свої прізвища в кількох товстих книгах, кілька разів розписатися і т. д. Все це робиться для того, щоб управа Помпеї знала, хто ще залишається в руїнах о 8-й годині вечора, коли помпейські ворота запирають, бо ж заблудитися, як ми це побачили й самі,— дуже легко.

Вже формальності закінчено, і можна йти до міста. Та ми не йдемо, а біжимо крутими схилами не так для потреби, як просто для того, щоб переконати «ввічливих» італійських

люмпенів, що вони нам зовсім непотрібні і ми вільно, не лякаючись плутанини руїн, сподіваємося вчасно повернутися, оглянувши й без них Помпею.

Помпейські ворота — нічого цікавого. Та вже тільки тому, що вони саме *помпейські* й дихають вони десятками віків, ми їх обходимо повільно, оглядаючи старанно. Італійці нагорі дивляться і показують на нас пальцями. Невідомо, що вони про нас між собою говорять. Може:

— «І що вони там побачили цікавого, чудні?».

А може:

— «Аж гляньте, навіть ворота щось їм розповідають цікаве! Так, вони можуть обійтися й без нас, бо хіба ми спроможні щось цікаве їм про них розповісти?!».

Вони зникають з очей наших дуже швидко. Цим *ми* примушуємо модно одягнених людей повторювати свій рейс між двома кінцями маленького перону, аж до наступного — за півгодини — потяга. Може хоч він їм привезе здобич?

* * *

Надворі жарко.

Сонце починає припікати. Небо в Італії високе, а сонце ще вище. В Неаполі люди цього не почувають: пальми, лаври та цитрини всмоктують спеку й роблять повітря пахучим.

В Помпеї немає дерев: в Помпеї є каміння. Воно смокче далекий запах цитрин та лаврів і робить повітря задушливим.

Всі накидаються на холодний струмочок води, що б'є з рота якоїсь поковиряної віками мармурової дівчинки на стіні засипаної крипинці. Дівчинка держить у роті залізну трубку й пускає крізь неї воду, граючись так само, як граються діти в нас.

Власне чому її рівняти до дітей?

Скільки їй років?

Воду доводиться хapati ротом, трохи нахилившись і перекинувши голову вниз очима. На кінчику носа зупиняється

чиста й холодна крапля. Тоді стає зрозумілим, яким холодом дихає старовина.

* * *

Скинувши піджаки, йдемо далі. У затишному куточку вхолодку сидить один з наглядачів Помпеї. Він нахилив назад голову й сидячи спить.

Тут і справді мертво й страшно! І невже все живе крім ящерів вдається до солодкого безмятежного сну?

Повертаємо за ріг і перечитуємо новеньку табличку:

Віа-ді-Меркуріо

Написи ці збереглися на стінах помпейських будівель—руїн і досі. Їх для рельєфності й придатності до читання перенесли, реставрувавши, на бляшані таблички, і тепер ми читаємо створене старими нашими попередниками:

— Віа-Пріма.

— Страда-ді-Меркуріо.

Таблички висять угорі, а нижче великі літери червоною ніби кров, фарбою: це оригінал.

* * *

Ось тут праворуч—невелика крамничка. Дверей немає, і тільки розмальований написами фасад. Тут продавали вино. Це видно хоч би й з того, що долі розкидано кухлі, кухлики, глечики й цілі бідони.

Сеньйор Вольпе говорить, що:

— Так, старі прадіди розумілися на вині! Вони вміли випити не гірше від наших деяких сучасників! Хе-хе...

* * *

Та власне неаполітанці здорово цінують «традиції» своїх попередників. Вулички в Неаполі такісінькі завширшки, як і в Помпеї, коли не вужчі в багатьох випадках. І майже всі оці вулички, якщо ви хочете знати, складено з отаких як оце на Віа-Пріма в Помпеї—крамничок з вином! П'ють усі:

ють старі й молоді, жінки й чоловіки, за сніданком та обідом і просто так, замість лімонади.

* * *

А зовсім недавно, ще в Харкові, я зустрів одного художника. Він пішов до пивної «на шклянку пива», а з рукава в нього визирала «біла горілка».

— Що, — п'єте? — питаю.

— Та користуюся з нагоди. Скоро ж, кажуть, не буде.

— Що ж ви, кажу, робитимете?

— Та оце й сам думаю...

Він пішов, заклопотаний думкою про те, що він робитиме, коли «кажуть, що скоро й зовсім не буде».

Якби він знав, що в Неаполі та й по всій Італії до нього ладні стати в чергу всі товстопузі господарі винних крамничок, він — на жаль! — погодився б, напевне, змінити свої політичні настановлення.

Це — другорядний експорт!

* * *

Але й у Помпеї таких крамничок сила. — Не менше, як 75% усіх крамничок вони складають. Решта — публічні дома!

Словом, сила традиції перенесла на сучасну буржуазну Італію все від культури старовинних патриціїв Помпеї. І перенесла вона ту культуру без найменших хоч би «діалектичних» змін.

Бо жаден робітник не прийшов на пароплав п'яний. І взагалі дуже важко припустити, щоб хтось із них любив вино.

Видно тільки, що кожен з них уміє любити одне. Кожен з них уміє любити «це одне» так міцно, що любов та іноді навіть проривається, правда на вухо, або з-під воріт.

Це «одне» — ненависть до багатія.

Вони ненавидять червону пику артільника свого, що приходить щоранку і, розповівши, що кому робити, зникає на

цілий день, бо коли італійські комісіонери йому пропонували випити шклянку горілки, артільник не відмовився: у нього велика червона з синцями на носі шика.

А кожен з робітників на таку пропозицію без зла відповів би:

— У мене хоре серце, легені, печінка; мені не можна пити.

При цьому він ворухнув би жилавою рукою в напрямі до хорого серця, легенів, або печінки і, ніби ілюструючи, важко хвилин на 5 закашляв би.

Вони ненавидять артільника: у нього на грудях зелена коронка з сокирою, і він любить пити! Вони не люблять червоні від алкоголю носи, бо робітники не п'ють: їм ніколи, ні за що й ні на що. Хібащо серце, легені, або печінку псувати? Та хоч може не всі італійські робітники це розуміють, в цьому немає жадної потреби.

* * *

Південь ішов наступом. Тіні густішали й зустрічалися тільки під ногами. У Помпейських вулицях це становище особливо неприємне: ховатися ніколи та й чи можна від подібної спеки сховатися?

Тут серед руїн та пороку протягом останньої півгодини ми вже зустріли чимало живих людей. Це туристи. Вони приїхали сюди розважатися й відпочивати. Всі вони під густими парасолями ховають себе від сонця. І це—відпочинок. Власне найбільшу насолоду заховано саме в тому, що вони ховаються, а не в тому, що відпочивають.

Взагалі, мовляв, такий тепер неприємний час настав, що для відпочинку треба поїхати кудись далеко, заховатися від своїх буденних справ, бо люди, мовляв, якісь тепер незвичайні пішли. Все вони мріють про страйки й політику. І треба сказати, що декому це становище неприємне. Зовсім неприємне.

А хіба серед неприємностей можна як слід відпочинути?

Треба кудись тікати, ховатися під густими парасолями чужих країн, розважатися старовиною й загадками про те, що колись ці прокляті робітники були смирнішими й зовсім не бунтували.

Це розвага. Думки, солодкі передумування про спокій: це розвага для кожного заможного туриста.

* * *

В Італії знаходить собі справжній відпочинок буржуа. Він з дружиною і дітьми ходить завулками Помпеї, він підводиться на Везувій, щоб звідти побачити красу й спокій моря, він їде на Капрі, щоб полежати на м'якому пісочку одного з найкращих у світі пляжів.

Тут скрізь можна добре відпочити від цієї осоружної політики.

Але ними живе Неаполь. Ними,—туристами. Не пригадую точно, але знаю напевне, що здобуток від їхнього відпочинку в кошторисах неаполітанської міської управи становить чималий відсоток. Неаполь не має великої, як Мілян, Генуя, Трієст, Турін — промисловости. Неаполь має силу-силенну декласованих люмпен-пролетарів у твердих біленьких комірцях та модних краватках. Вони пропонують свої послуги скріз, де треба, а найбільше де не треба.

Робота цих неаполітанців у тому, щоб, фактично нічого не роблячи, водити людей по Помпеї, не вміючи нічого розповісти чужоземцеві його мовою. За це він дістає дві-три ліри й на них купує 25-ту модну краватку.

* * *

Нам розповідали товариші з радянського торгпредства цікавий випадок:

В газеті з'явилася об'ява про те, що хтось може продати велику партію соснових дошок. Покупець відразу знайшовся. Огорошений господар дошок попросив у нього під розписку якусь частину грошей на подорож до іншого міста, де нібито були дошки, щоб приготувати все для експорту.

Грошей він одержав чимало. Їх вистачило на те, щоб раз розшукувати десь дошки, бо, як виявилось, підписана під об'явою особа їх зроду не мала. Ця людина моментально розіслала кілька агентів по всій країні шукати. За кілька днів вони знову таки знайшли комерсанта, що продавав сосну. З нього, звичайно, спритні людиці взяли добрий відсоток за те, що знайшли йому покупця. Словом усі добре підробили на видуманій справі, але контракта таки виконали вчасно. Таким чином на дошках, що їх зовсім не було в людини, яка давала об'яву в газеті, заробили добрий шматок телячого м'яса кілька спритних джентльменів.

* * *

Таких людей в Неаполі — сила. Всі вони фашисти. Всі вони живуть такими махінаціями й коли треба стають у пригоді своїй партії. Вони можуть трощити голови робітникам і торгувати речами, яких зовсім не мають, вони можуть розповісти про Помпею, Везувій, Сан-Мартіно і познайомити знаного чи не знаного (аби дві, три ліри!) чужинця з хорошими сеньйорами.

У Неаполі це — кадри фашистів.

Вони складають партію і їх за кожне вбивство робітника щедро преміює буржуазія.

* * *

Вузька помпейська дорога веде нас до невеличкого тунелю. Вона йде далі, пронизуючи його рудим камінням. Але ми йдемо ліворуч: ліворуч — музей.

Відвідувачів зустрічають службовці з звичайною льокальською посмішкою.

Заходимо.

Музей як музей: все під шклом, усе сумлінно складене й занумероване, але тут містяться експонати, яких напевно немає в жадному іншому музеї.

Це закам'янілі люди.

Їх засипало порохом, коли спалахнув вулкан, їх заховало в руїнах старовинного міста й примусило лежати там

віки. Щось спільне об'єднує їх. Це вираз облич. В них стільки жаху, скільки може бути тільки в передсмертних спазмах: вищерені білі зуби, закручені пальці рук, показують, що смерть, жахлива смерть прийшла несподівано.

Поряд під другим шклом така самісінька — собака. Вона ще страшніша в своїй позі і виразніша в спазмах. Чужоземці довго стоять біля цих експонатів, і відірватися від них їм очевидно дуже важко, бо натовп, що зібрався навкруги, мовчки сопе й одноманітно дивиться, про щось одне думаючи.

В музеї — музейна тиша.

І люди в ньому починають пахнути старовиною. Вони дивляться холодними очима на експонати, а ті — уламки мармурових голів та статуй — дарують їм таку самісіньку холоднечу і мороз.

І тільки тут розумієш, яким холодом дихає старовина!

* * *

1929 року я поїхав до Лівадії.

Там серед пахучої зелені сосон та даврів стоїть велика мармурова труна.

Екскурсанти на неї не звертають ніякої уваги, та керівник випадкової екскурсії, до якої я на хвилину пристав, тихо й звичайно сказав:

— Це граф Потоцький з Помпеї привіз.

— З Помпеї?

— Це з тієї Помпеї, про яку можна прочитати багато книжок?

— Це з тієї Помпеї, якої можна, вік проживши, ніколи не побачити?

Але ось вона — Помпея, що повертає людину обличчям назад і наказує мислити образами цезарів і рабів!

І я не знаю, чи зупинився б я тепер перед тією груною, що мирно стоїть біля Лівадійського палацу в Криму, під синім небом радянського півдня.

Так: я зупинився б і сказав би:

— Ви бачите? Це з Помпеї. Про неї дещо я вам міг би розповісти.

* * *

Є ДВІ ІТАЛІЇ.

Одна причаїлася, визираючи запорошеними баштами руїн і стінами напівзруйнованих будівель. Вона стоїть мовчки, відкриваючи важкі старовинні двері з восьмої години ранку до восьмої години вечора. До неї тягнуться очі багатьох туристів, що їдуть в першій класі пароплавів, які курсують між портами багатьох країн і земель; вона пишається сотнями монументів на озерах майданів, до яких збігаються рухливі річки міських вулиць. Вона стоїть, заховавши в собі потерті написи невідомих часів і відбитки клясичних облич з рівними розрізами мармурових очей.

Є ДВІ ІТАЛІЇ.

Друга не дихає старовиною, зруйнованою Везувієм; друга тече річками вулиць до мовчазних озер асфальтових майданів. Вона ховає свої зморшки під рожевою фарбою італійського сонця, вона кропить себе одеколоном кількох теплих морів, вона кокетує з людьми й видає себе за молоду привабливу красуню.

Це Італія удаваної краси і сили, це Італія, що одверто продає свою запудрену фізіономію туристам сотень країн та комісіонерам від тисяч компаній.

Туристів не цікавить Італія жива. І тому вони майже не з'являються на вузьких вулицях Неаполя, щоб глянути, як живуть італійці. Вони ніколи не йдуть на Сан-Мартіно, щоб і собі потекти в річці залюдненої вулиці. Вони йдуть до фунікулюру на Везувій, щоб звідти оглянути надзвичайні панорами Неаполя, вони тиняються в Помпеї, вивчаючи дрібниці вивченої і без них історії і старанно печуться під сонцем на острові Капрі...

Вони живуть Італією мертвою.

АЛЕ Є ІТАЛІЯ ЖИВА.

Є Італія заводів і фабрик, є Італія робітників та службовців, є Італія фашистів та буржуа...

Нею не цікавляться туристи. Їхня робота давати ліри деклясованим людям, що хочуть жити, нічого не роблячи.

Але я хочу бачити Італію живу.

Треба сказати одверто, що бажання це дуже нескромне. *Хотіти бачити*, це ще не значить *побачити* та ще тоді, коли мова мовиться про *живу* країну без романтичного туману та археологічного пороху.

* * *

Ранком одного дня, коли на пароплаві звичайно тули крапи й важкі оберемки дошок повільно підводилися над корпусом «Томпа», я стояв на бакборті, дивлячись на робітників і стежачи за роботою.

Робота йшла звичайно.

Поряд — тільки внизу на палубі — стояв сіруватий чоловік, ще молодий, але лисий і присадкуватий. За три дні нашого перебування в Неаполі я жадного разу не бачив його на нашому пароплаві. Він стояв тихо, мимрячи слова якоїсь невідомої пісні. І вже потім від нього таки я дізнався, що то за пісню він співав і чому саме так тихо.

... Avanti ie popolo
a la rixosa
vandiera rosa,
vandiera rosa!..

Хоч і не розуміючи слів, я добре зрозумів невиразно сніваний мотив пісні. Чоловік відійшов далі до трюму і, глянувши на мене, ледве помітно всміхнувся.

Я відповів йому посмішкою, очевидно настільки виразною, що він повернувся знову до бакборта і тихо сказав:

— Здрастуйте, товаришу...

— Здрастуйте!

Він говорив *російською мовою*, і це мене здивувало найбільше.

Потім людина мовчки підвелася трапом на бакборт і швидко вскочила до капітанової каюти, покликавши за собою й мене. В каюті не було нікого, і він весело подав мені руку. За хвилину ми вже сиділи на капітановій каналі і, причинивши двері, розмовляли.

— Я болгарин, працюю в Італії — вчуся...

— Розумію, все розумію!— радів я. Це трапилося так несподівано, що ще й досі важко було заспокоїтися.

— Я ще вчора шукав влучного моменту, щоб зустрінутися з вами. Ви цього не помітили? Я був на пароплаві.

Він говорив швидко, ніби ховаючись від чогось, але потім і сам поспішив заспокоїтися:

— Нам нічого ховатися, бо я тимчасово з вчорашнього дня працюю в порту, і розмовляти з вами зміг би з приводу різних справ. Тим паче, що в Італії я зовсім недавно, і патентовані собаки в чорних сорочках напевне нічого замногу помітити ще не встигли.

На бакборті щось зашурхало, і мій новий товариш поспішив до дверей, але його зустрів капітан. Він зупинився і, повернувшись до мене, сказав:

— Сьогодні о шостій на палубі!

І побіг.

— Як ви гадаєте, запитав я Петра Івановича, чи буває не збираються нас купити шановні сеньйори в чорних фраках з тоненькими лямпасами? Але капітан розповів мені аналогічну розпочатій тільки но історію.

— Чого там купити? Буває звичайно всяко. Пам'ятати треба одне: собаки нюхають добре, і бути обережним не завважатиме ніколи. Торік ми стояли в Савоні. Стояли довгенько, щось тиждень зо три. Бгато приходило людей на пристань, щоб подивитися на наш пароплав. Всі вони, попостоявши біля «Томпа», йшли геть. Та один якось додумався пройти на борт. Це було надвечір, і поліцай потроху дрімав на пустому—з-під сірників—ящиківі. Італієць підвівся на гору й увійшов до кают-компанії—оглянувшись—чи буває немає

поблизу поліцая—і переконавшись, що навкруги свої люди, він підійшов до столу і з усіма поздоровкався:

— Боносеро, товарищи.

Більше нічого він нам не міг сказати по-російському і потім, постоявши мовчки біля столу, підійшов до стіни, де висіли портрети.

— Ленін?

— Так,— рухнули всі головами.

Він підійшов до портрета, поцілував його і заплакав. Всі стояли мовчки, і тиша гнітила стопудовим вантажем на спині кожного. Та плакав він недовго, і, одразу схаменувшись, ніби раптом переконавшись, що це справі не допоможе—як дитина кулаками витер сльози; потім він усміхнувся,—і ми зрозуміли, що тут за ватажком глибоко, як його слова, засіла, в кожному пролетареві.

Ленінове ім'я не знає національного муру, що міг би повстати поміж ним і робітниками всього світу.

І такого муру немає!

Капітан говорив про це з якимсь захопленням і напруженим піднесенням: він ще й досі позапартійний, але завтра на порядку денному засідання бюро партосередку стоятиме питання про прийом його, Петра Івановича Ковальчука, капітана пароплава «Томп», до членів КП(б)У.

Він хвилюється з цього приводу так, як має хвилюватися кожна людина перед революцією свого життя. Він розуміє ту революцію, що вже захопила його цілком, а ми знаємо, що вона відбудеться незабаром.

— І таких випадків буває досить! От хоч би й у Марселі: торік запросили французькі товариші нашого секретаря осередку на своє засідання...

— Але ж то Франція, кажу я!

— Так, це правда: то Франція. А це — Італія. І вам треба бути обережним, бо коли цей чоловік і комуніст, то треба не забувати, що з правого боку у кожного фашиста висить фінка.

— Сволочі!..

— Що ж поробите,— відказує капітан і повільно виходить на палубу, щоб задумано поблукати повз клепані борти.

* * *

Зараз перерва на обід, і крани мовчать, підвівши догори горлянки. Робітники порозходилися в холодок жувати гуму італійських макаронів, а Петро Іванович нервово міряє кроками палубу, відмовляючись від обіду. Матроси надумали якусь нову витівку і йдуть до кают-компанії порадитися з товаришами:

— А чому б і справді нам не запросити поліцаїв пообідати? Вони ж цілісінький день голодні сидять.

— Що ж, це не біда: вони ж люди.

Хлопці йдуть виконувати свою витівку, і за хвилину поліцаї з портової охорони, яких призначено охороняти наші пароплав, сідають до столу і, скинувши пояси і капелюхи, їдять смачний борщ блискучими ложками.

Хлопці сидять навкруги, слухаючи їхні слова. А вони, ті слова, зовсім не від поліцаїв: коли вони познімали капелюхи й пояси, то стали подібними до звичайних селянських хлопців, що після гарячого дня тяжкої роботи сідають обідати.

І видно що не з любови до Мусоліні, пішли вони йому служити. Бо з не меншою охотою ковтали б вони отакий звичайний борщ щодня, коли б ним їх хтось частував безплатно.

— Що й казати: армія надійна!

— Чи стануть вони боронити фашистську диктатуру, коли наблизиться її смерть?

Цей день, такий незвичайний і неподібний до багатьох попередніх, пройшов якось непомітно. Після обіду знову гукали в трюмі дошки, а крани піднімали важкі соснові обремки. Але сонце знизілося, як мені здалося, багато раніше, ніж слід, і Везувій осяяний ним, знову горів золотим димом.

* * *

О шостій годині я вже був на палубі, чекаючи на свого нового знайомого болгарина, що призначив мені побачення. Але його не було... Потім він з'явився на трапі і, вийшовши на гору, запобігливо звернувся до мене:

— Пробачте, я запізнився... Просто затримали: роботи дуже багато — не встигаю за день впоратися. Доводиться працювати довше.

— Нічого, нічого...

— Що ж підемо? Я вам покажу місто, а поговоримо про все дорогою. Хочете?

За хвилину ми вже йшли закуреною портовою вулицею. Поліцай, що вартував біля портової брами, нічого не запитав у нас про те, хто ми й куди йдемо: очевидно, матросів з радянського пароплава він знав добре — кожного в обличчя. Звичайно, дуже приємно, коли ти стаєш такою відомою людиною. Та коли ця слава глушить вуха тільки поліції, справа набирає неприємних форм.

— Пізнають? запитав мене болгарин.

— Що ж поробите: ми тут люди помітні відразу.

Розмова якось не в'язалася. Я кілька разів запитував свого супутника про його ім'я, але він якось заминав запитання і намагався на нього не відповідати. Врешті стало зрозуміло, що принципи конспірації не дозволяють йому цього робити.

— Називайте мене просто... Джовані...

— Що ж коли Джовані, то й добре! — я засоромився своєї допитливості. — Ви б розповіли, коли можна, про те, як ви тут працюєте; це дуже цікаво...

— Про це не треба говорити. Працюємо добре та й годі. Можете на нас сподіватися! Щоправда, в Італії справа ця ще важча, ніж у нас.

— Важча?

— Не те, щоб важча, — відповів він: — очевидно мені це просто здається, бо в Болгарії, приміром, з моїми товаришами траплялися речі, яких майже не можна робити тут.

Ми пройшли вздовж залюдненої вулиці і говорити голосно не можна було. Я пропонував зайти до ресторану.

— Але пробачте, я не маю грошей...

— Ну що ви! Гроші є в мене, — відповів я — прошу вас не турбуватися.